

Napomene o transkripciji i transliteraciji

Boris Havel i Mirjana Kasapović

U pisanju ove knjige posebne su nam teškoće stvarale transkripcija (prezvukovljavanje) i transliteracija (preslovljavanje), to jest prikazivanje znakova arapskoga i hebrejskoga pismovnoga i slovnoga pismovnog sustava znakovima latiničnoga pismovnoga i slovnoga pismovnoga sustava u hrvatskom jeziku. U Hrvatskoj ne postoji standardan jezični priručnik o tim problemima na koji smo se mogli osloniti. U pravopisnim priručnicima i rječnicima hrvatskoga književnog jezika nalaze se nesustavne i skromne upute o tome kako pisati osobna i zemljopisna imena iz jezika koji ne koriste latinično pismo. Pritom je donekle potpunije obrađen samo način na koji treba pisati imena koja su izvorno napisana u jezicima koji se služe ćirilicom (bjeloruski, bugarski crnogorski, ruski, srpski, ukrajinski), koji su nam tradicijski bliži. Osobna i zemljopisna imena iz jezika koji ne koriste ni latinicu ni ćirilicu dotaknuta su površno, a ponuđena su rješenja nejednoznačna i nerijetko protuslovna. Osvrnut ćemo se na dva novija priručnika koja su bila razmjerno dobro prihvaćena u javnosti, jedan stariji utjecajan pravopisni priručnik hrvatskoga jezika i *Hrvatsku opću enciklopediju*.

U *Hrvatskom pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2013), čiji je glavni urednik Željko Jozić, autori navode da "način pisanja stranih imena ovisi o pismu kojim je ime izvorno napisano, vremenu preuzimanja imena, stupnju poznatosti i udomaćenosti u hrvatskome jeziku te jeziku posrednika. Stoga je nemoguće dati jasna i jednoznačna pravila koja se mogu primijeniti na sve slučajeve" (str. 70). Autori dopuštaju da se osobna i zemljopisna imena iz jezika koji se ne služe latinicom mogu pisati prema transkripcijskima i transliteracijskim pravilima za hrvatski jezik, ali i prema "pravilima za pojedine jezike i pisma" (str. 71). Prema navedenim primjerima, to znači da se arapska osobna imena mogu na latiničnome pismu u hrvatskom jeziku pisati kao Bašar al Asad, Jaser Arafat, Mahmud Abas, Moamer Gadafi, ali i kao i Bashar al-Assad, Mahmoud Abbas, Muammar al-Gaddafi, Yasser Arafat. Sukladno tome, imena napisana na hebrejskom pismu i jeziku mogu se pisati kao Moše Kacav, ali i Moshe Katsav (str. 71). Time, dakako, nije riješeno ništa. Primjerice, prema dva suvremena hrvatska pravopisa, onome Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i onome Matice hrvatske, ime sirijskog diktatora na hrvatskome se može pisati na tri načina: Bašar al Asad, Bashar al-Assad i Bešir Al-Asad. Slično je i s brojnim drugim imenima.

U *Hrvatskom pravopisu* Matice hrvatske (Zagreb, 2007) autori Lada Badurina, Ivan Marković i Krešimir Mićanović sa suradnicima posvećuju posebno, jedanaesto poglavlje transliteraciji i transkripciji stranih imena s više jezika koji koriste nelatinično pismo, pa tako i s arapskoga i hebrejskoga. Gotovo se beziznimno predlaže fonetski način pisanja hebrejskih imena u hrvatskom jeziku (Moše Dajan, David ben Gurion, Golda Meir, Benjamin Netanjahu, Jichak Rabin, Ariel Šaron i dr.) (str. 245-246). No arapska imena transliteriraju se i transkribiraju na mnogo složeniji način koji katkad protuslovi načelima "poznatosti i udomaćenosti u hrvatskom jeziku" na koje se poziva *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Ona se katkad pišu u fonetskom obliku (Al-Džezira, Al-Kaida, Al-Tantavi, Anvar El-Sadat, Bešir Al-Asad, Jaser Arafat, Mahmud Derviš itd). No to se ne čini u primjerima: (a) "dvočlanih imena kojih je prvi član imenica **abd** 'rob', a drugi imenica **Allah** 'Bog' ili neki od Božjih atributa" ili, dodali bismo,

izvedenica iz imenice Allah ili nekoga od Božjih atributa (Abdullah, Ruhollah, Abdulrahman i dr.); (b) "imena u kojih je drugi član aneksije imenica **al-dīn** (odnosno **ad-dīn**, nap. autora) 'vjera'" (Šemsuddin, Dželaluddin i dr.); (c) "udvojenih suglasnika" koji u transkripciji ostaju udvojeni (Haddad, Hassan i dr.) (str. 226). Na kraju se upućuje na to da "arapska imena iz zemalja Magreba ili imena Arapa koji žive u anglofonim zemljama – koja se uvriježeno pišu prema francuskoj ili engleskoj transliteraciji – ne podliježu gore iznesenim pravilima, npr. **Amin Maalouf** (ne *Maluf*)" (str. 326). Taj je naputak vrlo važan za pisanje stranih imena u jednom dijelu ovog zbornika.

U prethodnome, desetom poglavlju "Pisanje riječi iz stranih jezika" autori načelno konstatiraju da "imena iz jezika koji se služe nelatiničnim pismom... pišu se ili u transliteriranom ili u transkribiranom obliku. Uporaba jednoga od tih dvaju oblika načelno ovisi o tradiciji bilježenja imena iz pojedinog jezika" (str. 205). Kada bismo se pridržavali toga pravila, onda bismo, primjerice, uvijek pisali Hadad, Hasan ili Šemsudin, a ne Haddad, Hassan ili Šemsuddin, budući da su prvi oblici uvriježeni u hrvatskoj jezičnoj tradiciji, uglavnom pod utjecajem načina pisanja imena arapskog podrijetla u jeziku bosansko-hercegovačkih muslimana i Bošnjaka, koji se danas naziva bosanskim, a donedavno se službeno nazivao hrvatsko-srpskim odnosno srpsko-hrvatskim jezikom. Takva su imena, naime, uobičajena među muslimanima odnosno Bošnjacima u Bosni i Hercegovini i pišu se u fonetskom obliku.

Ni u starijemu *Hrvatskom pravopisu* autora Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Mogušca (Zagreb, 2000) o pisanju imena iz jezika koji se služe drugim pismima osim latiničnoga i ćirilničnoga nema mnogo korisnih savjeta. Toj je temi posvećena samo jedna stranica (66) s tri ulomka, iz kojih se više iščitava želja tih hrvatskih jezikoslovaca da što prije zatvore dotično poglavlje nego da predlože ikakve opsežnije norme.

Opsežnije norme ne nalaze se ni u *Hrvatskoj općoj enciklopediji* (Zagreb, 2009), koja je možda djelo od kojega bi se one ponajviše očekivale. U njoj postoje određene smjernice koje ukazuju na to da je urednički tim prepoznao važnost teme. Tu je tablica s transliteracijom i izgovorom arapskog pisma (sv. 11, str. XIII) te natuknice o transkripciji (str. 14) i transliteraciji (str. 16) u kojima je objašnjena i razlika između ta dva pojma koja se često, ali netočno, smatraju istoznačnicama. No primjena objašnjenih načela u samoj *Enciklopediji* nejasna je i nedosljedna. Potražimo li, primjerice, natuknicu *Akaba* (sv. 1, str. 85), autor nas preusmjerava da potražimo AL-'AQABAḤ (str. 112), gdje slijedi novo preusmjeravanje na 'AQABAḤ, AL. Tek pod tim imenom naći ćemo objašnjenje traženog toponima (str. 318), napisanoga prema engleskoj transliteraciji. Arapsko slovo "ق", koje je grleno, transkribirano je kao "q", sukladno tablici. Obično slovo "k" ovdje nije dobar izbor jer je njime transkribirano arapsko slovo "ك", no "k" bi dovoljno označilo razliku u izgovoru, a transliteracija bi se zadržala unutar slova hrvatske abecede. Ovako, da bi čitatelj pročitao nešto o Akabi, mora poznavati engleski izgovor, ali i englesku abecedu u kojoj se "q" nalazi između "p" i "r", pa snalaženje u *Hrvatskoj općoj enciklopediji* zahtijeva znanja kojima mnogi govornici hrvatskoga ne raspolažu. Nepostojanje ambicije postavljanja normi vidljivo je, primjerice, iz natuknice *Ajubidi* koja glasi "Ajubidi ili Ejubidi" (sv. 1, str. 85).

U hrvatskome jeziku bolje je stanje u pisanju osobnih imena i toponima hebrejskog podrijetla zahvaljujući ponajprije vjerskoj (biblijskoj) tradiciji koja se uvelike pretočila u širu jezičnu i kulturnu tradiciju.¹ Iz te tradicije baštinito imena Abraham, Alon, Benjamin, Efrajim, Estera, Ezekiel, Ezra, Izak, Joab, Joel, Jošua, Malahija, Natan, Ruta, Sara, Šaul, Zaharija i dr. Njoj zahvaljujemo i hrvatske oblike pisanja starohebrejskih naziva biblijskih toponima Akon, Ašdod, Aškelon, Bet Šemeš, Betšeba, Betel, Betlehem, Gaza, Gomora, Jafa, Jerihon, Jeruzalem, Karmel, Korint, Megido, Nazaret, Sodoma, Šekem i dr. Na žalost, prijenos iz religijske u širu jezičnu i kulturnu tradiciju nije ni potpun ni dosljedan pa u suvremenome hrvatskom jeziku nisu samo uobičajeni oblici pisanja slabije poznatih gradova, kao što su Ashdod, Ashkelon, Bethsabee, Mageddo i dr., nego i vrlo poznatih povijesnih i vjerskih toponima, kao što su Akon, Bethlehem, Carmel, Jafa, Jericho, Nazareth i dr. Biblijskoj tradiciji uvelike možemo zahvaliti i uobičajene hrvatske nazive za neke toponime u Svetoj zemlji, kao što su Brdo hrama ili Hramska gora, Maslinska gora, Mrtvo more, Slana dolina, Judejsko gorje i sl.

Autori *Hrvatskog pravopisa* Matice hrvatske napominju da se u novije doba "imena iz jezika koji se služe nelatiničnim pismom – ali i iz jezika koji se služe latinicom – prenose prema engleskoj ili američkoj transliteraciji. Takav se prijenos ne preporučuje" (str. 205). Stručnjaci ne preporučuju, ali novinari, prevoditelji, znanstvenici i drugi upravo su takav način prijena

pretvorili u uobičajenu jezičnu praksu u Hrvatskoj. To je postala gotovo opća praksa u hrvatskom izdavaštvu, medijima, znanosti i drugdje. Tome je pridonijela i nedostavno osmišljena i uskladena jezična politika na tom području kakva postoji u mnogima velikim, primjerice u Francuskoj, i malima europskim zemljama, primjerice u Sloveniji, u kojoj se cjelokupno nazivlje iz jezika koji ne koriste latinično pismo u slovenskom jeziku piše u fonetskom obliku. Dodatne teškoće stvara to što ni u engleskome jeziku ne postoji jednoznačan i standardiziran način pisanja osobnih i zemljopisnih imena, kao ni drugog nazivlja, koji su izvorno napisani na arapskome i hebrejskom pismu. Tako se zbrka iz engleskoga prenijela u hrvatski jezik pa je nastalo gotovo kaotično jezično stanje.

U nastavku ćemo navesti neke primjere koji to potvrđuju. Uglavnom ćemo se ograničiti na način pisanja osobnih imena libanonskih političara zato što je on značajan s dva vidika: (a) s vidika općeg problema što ga stvara prenošenje načina pisanja osobnih imena s arapskog pisma i jezika na latinično pismo i u engleski jezik; (b) s vidika posebne jezične prakse u Libanonu u kojoj se osobna imena jednog broja tamošnjih političara u ovom zborniku pišu prema francuskoj transliteraciji. Naime, za vrijeme francuske mandatne uprave u Libanonu (1920-1943) službeni su jezici bili arapski i francuski, a službena pisma arapsko i latinično. Nakon proglašenja državne neovisnosti 1943. službeni jezik postao je arapski, a francuski je figurirao kao drugi službeni jezik koji se koristio u javnoj upravi i javnom životu. Zahvaljujući tome, kao i vrlo dubokome kulturnom utjecaju Francuske na libanonsko društvo koji je mnogo stariji od formalnog postojanja libanonske države, mnogi su Libanonce, poglavito maronitski katolici koji su u Francuskoj vidjeli svoju glavnu "povijesnu pokroviteljicu", nadijevali svojoj djeci francuska imena pa ih nose i mnogi libanonski političari (Antoine, Camille, Émile, Jean, Maurice, Michel, Pierre, Raymond, René i dr.). Pitanje je stoga bilo treba li i na te primjere primijeniti pravila transliteracije i transkripcije s arapskog jezika i pisma na hrvatski jezik i latinicu koja se koriste u knjizi ili ih prihvatiti u francuskoj transliteraciji. No nije bilo dvojbe o tome da treba isključiti jezičnu zbrku koja vlada u transkripciji i transliteraciji tih imena u literaturi na latiničnom pismu u engleskom jeziku. Evo nekoliko primjera.

- ♦ Prezime maronitske političke dinastije Chamoun (franc.) u engleskim tekstovima piše se kao Chamoun, Chamun, Shamoun, Shamun, Sham'un. Najistaknutiji njezin politički član imenuje se kao Camille, Kamil, Kamal i Kamel.
- ♦ Prezime maronitske političke dinastije Gemayil (franc.) piše se kao Gemayil, Gemayel, Jemayyel, Jmayyil, Jumayyil, Jumayil, Jumyyil.
- ♦ Prezime maronitske političke dinastije Frangieh (franc.) piše se kao Frangieh, Franjeh, Franjiyeh, Franjiyah, Franjeyah, Franjiya, Franjiyya, Faranjiyah, Frangié. Sulejman, kako se nazivao jedan od najistaknutijih pripadnika tog klana, piše se kao Suleiman, Sulayman, Suleyman, Souleyman.
- ♦ Ime prvoga predsjednika države Béchara El Khouryja (franc.) piše se kao Bishara al-Khori, Bishara al Khoury, Bishara al-Khuri.
- ♦ Ime predsjednika države Fouda Chebaba (franc.) piše se i kao Fuad Shibab, Fu'ad Shibab, Fouad Shebab, Fouad Chibab.
- ♦ Prezime predsjednika države Renéa Moawada (franc.) piše se i kao Mouwad, Muawwad i Mu'awwad.
- ♦ Ime predsjednika države Charlesa Heloua (franc.) piše se i kao Charles Hilu i Shāril Hulw.
- ♦ Prezime maronitskog političara, zapovjednika libanonske vojske i maronitske milicije Samira Gagea (franc.) piše se kao Geagea, Jaja, Ja'ja, Yaya.

Nestandardizirana transkripcija i transliteracija ne odnosi se samo na osobna imena maronitskih katolika nego i muslimanskih političara, kao i na nazivlje drugih političkih i društvenih aktera. Evo primjerâ.

- ♦ Prezime najpoznatijega druzijskoga ili druskog političkog klana Joumblatt (franc.) piše se kao Youmblatt, Jumblatt, Jumlat, Junblatt, Junlat i Jamlat.
- ♦ Premijer Ryad el Solh (franc.) postaje Riad el Solh, Riyadh al-Sulh, Riyad el Solh i Riad es-Solh.

- ♦ Prezime sunitske političke obitelji Karamé (franc.) piše se i kao Karami, Karama i Karam.
- ♦ Prezime vođe šijitskog pokreta i milicije Amal Nabih Berija piše se i kao Berry, Bery, Berri i Birri.
- ♦ Ime premijera Rafika Haririja (hrv.) piše se kao Rafiq i Rafic.
- ♦ Šijitska vojna milicija i politička stranka Hezbolah (hrv.) piše se kao Hizb Allah, Hizbullah, Hizballah, Hezbollah.

Da bi se makar djelomice doskočilo tome jezičnom neredu, a zbog posebnosti libanonskog slučaja, odlučili smo da imena maronitskih političara pišemo u francuskome obliku, a imena muslimanskih političara smo fonetizirali. Fonetizirali smo i ostalo nazivlje (nazive gradova, sela, pokrajina i sl.) arapskoga podrijetla, arabizirane oblike naziva nekoga starijeg podrijetla ili prihvaćene, izvorno nearapske nazive koji se koriste u suvremenome arapskom jeziku, odnosno u pojedinima arapskim zemljama, i to ne samo u Libanonu: Aleksandrija, Alep, Aman, Bagdad, Bejrut, Biblos, Džeda, Dženin, Faludža, Halabdža, Hama, Homs, Jaraš, Kalkilija, Luksor, Sidon, Tir, Tripoli i dr.

Sličan pristup primijenili smo i kod pisanja hebrejskoga nazivlja. Vlastita su imena fonetizirana, čak i ako je dotično ime prisutno u hrvatskome jeziku kroz prijevod Biblije. Primjer je ime Jichak (יצחק) koje se u biblijskim tekstovima prenosi kao Izak. U ovome smo se zborniku odlučili za transkripciju, premda se ime podjednako piše i u biblijskome i u modernom hebrejskom. Sukladno tome, imena bivših izraelskih premijera Šamira i Rabina pisali smo Jichak, a ne Izak.

U ovome se zborniku pojavljuje određen broj imena i pojmova koji se dosad u hrvatskom jeziku nisu uvriježili, a ako su se pojavljivali u medijima, njihova je transliteracija najčešće bila preuzeta iz engleskoga jezika. Premda postoje primjeri kada je takvo rješenje najbolje, postoje i primjeri kada je ono apsurdno. Primjerice, ne postoji nijedan razlog izveden iz pravopisnih normi hrvatskoga jezika da se hebrejska riječ שלום piše *shalom* umjesto *šalom* jer hrvatski jezik, za razliku od engleskoga, ima slovo "š", kao što ga imaju i hebrejski (ש) i arapski (ش). Arapski naziv za Hramsku goru (الحرم الشريف) ovdje smo pisali *Al haram aš-šarif* a ne *ash-Sharif*. Neka su vlastita imena u engleskoj transliteraciji postala međunarodni standard, kao primjerice Chaim Weizmann, pa su i u ovome zborniku pisana u tom obliku. No ako se potpuno isto ime pojavi u drugom kontekstu, transliterirali smo ga izravno iz hebrejskoga u hrvatski: primjerice, Haim Bar Lev, a ne Chaim Bar Lev; u oba slučaja riječ je o hebrejskom imenu חיים. Imena koja su općepoznata, a izvorno su hebrejska, pisana su u hrvatskoj transliteraciji, premda se za neka od njih transliteracija preko engleskoga poprilično udomaćila (Moše Šertok, Jichak Rabin, Šimon Peres i dr.). S druge strane, ako je riječ o autoru čiji je rad na engleskom jeziku naveden u ovome zborniku, uglavnom je i u ostatku teksta njegovo ime pisano onako kako je navedeno u popisu literature, kako bi čitatelju bilo jasno da je riječ o istoj osobi: primjerice, Yehoshafat Harkabi, a ne Jehošafat Harkabi. Slično smo i ime šestoga izraelskog predsjednika pisali Chaim Herzog (חיים הרצוג), a ime predsjednika Laburističke stranke Jichak Hercog (יצחק הרצוג), premda se njihova prezimena na hebrejskome pišu jednako. Poštovali smo i činjenicu da su neki političari, makar neznatno, promijenili obiteljska prezimena: primjerice, prvi predsjednik Države Izrael Chaim Weizmann uvijek je pisao prezime u izvornome "njemačkom" obliku s dva slova "n" na kraju, a član iste obitelji, Ezer Weizman, prezime je malo "poenglezio" odbacivši jedno slovo "n" iz njega.

Pisanje velikih i malih slova također predstavlja transliteracijsku nedoumicu, budući da ih ni hebrejski ni arapski jezik ne poznaje. Dosadašnja praksa, kao i kod transliteracije imena, često je bilo oponašanje rješenja kakva nudi ponajprije engleski jezik. Sukladno njoj, imenice, pridjevi, prilozi, veznici pa čak i glagoli često se pišu velikim slovom. U ovome zborniku opredijelili smo se, u omjeru u kojemu je to bilo izvedivo, za drukčija rješenja, opet što sličnija izvornome jeziku. Veliko slovo pisali smo uglavnom samo na početku višerječnih naziva i sintagmi. Tako je ime Židovske agencije za Erec Izrael (Zemlja Izrael) transliterirano kao *Hasohnut hajahadut leerec israel* (הסוכנות היהודית לארץ ישראל).

Osobna imena pisana su, naravno, velikim početnim slovom, kao i jednorječni nazivi, poput imena stranaka i organizacija.

Hebrejska vlastita imena koja u drugoj riječi sadržavaju određeni član *hei* (ה), slovo koje se u svojstvu određenog člana čita *ha*, predstavljaju dodatan problem jer određeni član implicira

potrebu pisanja te riječi velikim slovom, gotovo kao da je riječ o prezimenu. Tako bismo predložili pisanje Jehuda ha-Nasi (יהודה הנשיא) i Šimon ha-Cadik (שמעון הצדיק). Analogija je uvriježeno pisanje arapskoga određenog člana (al-Rašiduni, al-Tabari ili, bolje, ar-Rašidun at-Tabari itd.) koji se, kao ni u hebrejskome, izvorno ne odvaja crtom, ali se kod transkripcije na hrvatski jezik često odvaja radi razabiranja imenice od određenog člana. No ondje gdje određeni član stoji ispred generičke imenice, pridjeva ili priloga, on nije odvojen crticom, a riječ iza njega pisali smo malim slovom. Primjer je *Har habait* (הר הבית), *Kneset hagdola* (קְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה) ili *Ha'avoda* (הַעֲבוּדָה). Ako je određeni član dio imena grada ili mjesta, pisali smo ga s velikim početnim slovom i bez odvajanja od imenice na koju se odnosi: primjerice, *Beit Ha'arava* (בית הערבה).

Naposljetku, ondje gdje latinično pismo ima ponajprije fonetičku ulogu, dakle prenošenje zvuka hebrejskih slova, sve smo pisali malim slovima, a riječi razdvojili onako kako su razdvojene u hebrejskome (*hajišuv hajašan*). Imena institucija i organizacija (*Sohnut, Hagana*) i pokrate (*Ješa, Lehi*) pisali smo velikim početnim slovom. Kako se u hebrejskome samoglasnik katkad može ponavljati uz umetanje kratke stanke, postoji potreba za obilježavanjem takvoga izgovora kako bi se razlučio "obični" dvostruki samoglasnik od samoglasnika iza kojega dolazi grleni suglasnik, budući da u tom slučaju nije riječ ni o istome slovu ni o istome glasu. Ako su posrijedi obični glasovi kakvi postoje i u hrvatskom jeziku i jednaki su, razdvojeni su znakom ('). No ako se nakon samoglasnika pojavljuje grleni glas kakva nema u hrvatskom jeziku, kao u riječi *Ma'arah* (מֵעָרָה), koristili smo znak ('). Prvo hebrejsko slovo "a" u toj riječi izgovara se kao i u hrvatskom jeziku, no slovo א (*ain*), karakteristično za semitske jezike, grleni je glas i nije obično "a", a u hrvatskom jeziku ne postoji. Isto smo pravilo primijenili i kod pisanja riječi *Ha'avoda* (הַעֲבוּדָה) ili *Ja'kov* (יַעֲקֹב).

U hrvatskome jeziku ne postoji ni nekoliko drugih hebrejskih i arapskih slova, poput hebrejskoga ה (*h*) ili arapskih ح (*h*), خ (*h*) i ذ (*z*). U ovom smo ih zborniku najčešće prenosili najbližnjim hrvatskim glasom.

Posebnu transliteracijsku poteškoću predstavlja leksem El, odnosno, rjeđe, Al u arapskome jeziku. El ispred osobnih imena pa i mnogih arapskih prezimena, što je za ovaj zbornik važno, uglavnom označava određeni član. No neki suglasnici arapske abecede utječu na izgovor slova "l" (*lam*) iz člana Al/El, pa se ono više ne čita kao "l". Takva su, primjerice, slova S, Š i T, odnosno takozvana "sunčeva slova" (sunčevi *harfovi*). *Lam* se ispred njih u izgovoru (ne i u pismu) na određeni način pretvara u njihov produžetak, odnosno *lam* se asimilira s prvim suglasnikom, pa El ispred riječi koja počinje sa S postaje Es. Zato se kaže *es-selamu* (*alejkum*). Slično i Hramska gora: piše se Al Šarif, čita se aš-Šarif, a ime glasovitoga arapskog povjesničara Al Tabarija čita se at-Tabari. Prezime egipatskog predsjednika el-Sisija (السيسي) čita se es-Sisi, a prezime El Sadat (السادات) čita se es-Sadat. Ispred drugih suglasnika (G, H, F i drugih), takozvanih "mjesečevih slova" *lam* ostaje "l" pa se El Huseini (الحسيني) jednako čita i piše.

No Al može biti i oznaka – odnosno riječ u skraćenom obliku – za obitelj. Takav je slučaj kod obitelji Al Saud (آل سعود). Zato se to prezime ne čita as-Saud, nego Al Saud. Al u ovome slučaju nije određeni član. Kako se iz ovih primjera vidi, Al/El kao određeni član piše se kao dio riječi na koju se odnosi, dok se u drugom slučaju piše odvojeno od prezimena.

U ovome zborniku arapska imena uglavnom pisali sukladno transliteracijskim pravilima koja su se u hrvatskome jeziku udomačila. Ipak, iz navedenoga je jasno da je u budućnosti nužno neke udomačene prakse preispitati te uz suradnju hrvatskih jezikoslovaca i arabista predložiti prikladnija rješenja.

Što se pak tiče imena Hebrej, Izraelac, Judejac i Židov, koja su uvjetno rečeno sinonimi, valja naglasiti da postoje određeni vremenski i kontekstualni okviri unutar kojih je uporaba nekoga ili nekih od njih prikladnija. Abraham se u Bibliji naziva Hebrej, hebrejski *Ivri* (עברי). Ime se prvi put pojavljuje u Postanku 14:13. Po njemu se narod koji je proizišao od Abrahama, Izaka i Jakova naziva hebrejskim, osobito u biblijsko vrijeme. Jakovljevo drugo ime "Izrael" (יִשְׂרָאֵל) nadjenuo mu je Bog nakon tajanstvenoga noćnog okršaja (Postanak 32:29), i to je najčešće rabljeno ime u Bibliji. Ime Židov potječe od imena jednoga od dvanaest Izraelovih plemena, Jude (יהודה), kao i ime Judejac. Nakon burnih događaja potkraj razdoblja Prvoga hrama, ostala su plemena, osim Judina, potpuno ili djelomice nestala s povijesne pozornice. Judino pleme ostalo je gotovo isključiv nositelj izraelske povijesti od razdoblja Drugoga hrama.² U hrvatski je jezik ime *Židov* došlo preko grčkoga *Ioudaios* i latinskoga *Judaeus*, koji opet etimološko podrijetlo vuku iz hebrejskoga imena za pripadnika Judina plemena *Jehudi* (יהודי). Od vremena Ezre, postoji među

samim Židovima tendencija da se oni koji žive u Erecu Izraelu nazivaju Izraelcima, a njihovi sunarodnjaci koji žive u dijaspori Židovima. U ovome su zborniku riječi *Izraelac* i *Židov* korišteni kao sinonimi ako je riječ o židovskim stanovnicima Izraela ili Zapadne obale.

Valja napomenuti i kako je ime "Židov" u hrvatskomu književnom jeziku jedini ispravan ekvivalent hebrejskom *Jehudi*, što je u članku *O imenu Židova*, koji je izvorno objavljen u časopisu Matice hrvatske *Kritika*, objasnila Smiljana Rendić. U vrijeme bivše države, tu se riječ u Hrvatskoj pokušavalo istisnuti riječju Jevrej, no ona je za tu svrhu neprikladna. Jevrej je izvedenica od *Ivri* (עברי), a ne od *Jehudi* (יהודי). Ona je iz ruskoga potom preuzeta u srpski književni jezik, ali ne i u hrvatski. Prikaz uporabe imena Židov u hrvatskim zemljama kroz povijest donosi Ivo Goldstein u drugom poglavlju knjige *Židovi u Zagrebu 1918.–1941.* (Zagreb, 2005). Goldstein objašnjava kako su među hrvatskim Židovima upravo cionisti "zahtijevali da se vlastiti narod naziva židovskim – odbacivali su eufemizam 'Izraelit'..." Rendić je pak u svome članku, navodeći kako su Židovi u Hrvatskoj uglavnom prihvaćali riječ "Židov", donijela i zanimljiv podatak o tome da su se u Bosni "u prvom desetljeću stare Jugoslavije, cionisti i asimilanti razlikovali i po tome što su prvi zvali sebe Židovima, a drugi Jevrejima". Dakle, imenica Juda, koja označava jedno od Izraelovih plemena, u hebrejskom je jeziku ista kao i za riječ Židov. Prva je riječ transliterirana izravno iz hebrejskoga, a druga je iz hebrejskoga u hrvatski stigla preko grčkoga i latinskoga zahvaljujući biblijskim prijevodima.

Naposljetku valja napomenuti da nipošto ne pretendiramo na to da riješimo sve transkripcijske i transliteracijske probleme s jezika o kojima je ovdje riječ u jednome zborniku. Štoviše, svjesni smo brojnih neriješenih ili neprimjereno riješenih jezičnih dvojbi s kojima smo se suočili u pisanju tekstova u zborniku. Kako nismo jezikoslovci, nemamo ni potrebno jezično znanje niti smo formalno kvalificirani za to da rješavamo tako kompleksne probleme koji su u prilično dugoj povijesti jezikoslovlja u Hrvatskoj bili zapostavljeni i stoga su ostali neriješenima do danas. Željeli smo samo ukazati na probleme, pokazati da smo ih osvijestili i ponuditi neka rješenja koja su nam se učinila primjerenima ili dobrima u danom trenutku i u danim okolnostima. Željeli smo i potaknuti vrsne hrvatske jezikoslovce i institucije koje se znanstveno bave hrvatskim jezikom da tome problemu posvete više pozornosti nego dosad. To, naime, očito nije samo jezikoslovni nego i širi znanstveni i kulturni problem u Hrvatskoj.

Bilješke

¹ To je ponajprije zaslug hrvatskog prijevoda *Biblije* (Zagreb, Stvarnost i HKD Sv. Ćirila i Metoda, 1968, prev. Jure Kaštelan i Bonaventura Duda), kao i nekoliko vrsnih korisnih radova i priručnika na hrvatskom jeziku. Među njima ističemo *Biblijski leksikon i rodoslovlje* (Čakovec, Elohim lektura, 2006) Zorke Levačić-Vidović. Upućujemo i na radove: Fućak, Janko, 1968. Kako pisati biblijska imena? *Bogoslovna smotra*. (37) 3-4: 412-417; Opašić, Maja. 2014. Mogućnosti deonimizacije i apelativizacije biblijskih onima u hrvatskom jeziku. U: Stolac, D. (ur.). *Zbornik radova Riječki filološki dani*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, str. 501-510.

² U knjizi o Esteri Mordehaj se naziva Židovom (Est 2:5, 3:4, 5:13, 6:10, 10:3), premda potječe iz Benjaminova plemena (Est 2:5).